

Г.К. Тычко (Мінск)

Вільня ў творчым лёсе Янкі Купалы

Янка Купала прыехаў у Вільню 21 верасня 1908 года і заставаўся там да 4 снежня 1909 года, да часу свайго ад'езду ў Пецяярбург. У колішняй сталіцы ВКЛ паэт прапісаўся ў доме № 20 па Віленскай вуліцы (зараз вуліца імя Людаса Гіры) і пачаў працаваць у прыватнай бібліятэцы Даніловіча "Веды", адначасова супрацоўнічаючы з газетай "Наша ніва", якая знаходзілася ў тым жа доме, дзе жыў паэт.

"Рэдакцыйнае памяшканне дзялілася на дзве палавіны: ад вуліцы, у быўшым магазыне, была кантора Рэдакцыі; ад падворку ж пакой, у тры вакны, з прысёнкам – кватэра Уласава, а ў ім зачатак будучага беларускага Музэю, які збіраў Іван Луцкевіч. У прывулічным памяшканні, акром рэдакцыйнай канторы, быў яшчэ начлежны лёкум для трох асоб: А.Лявіцкага, за дашчанай перагародкай справа, Я.Купалы і рабочага Нагурскага – за шафай, збітай з негабляваных дошак, – пісаў у сваіх успамінах Вацлаў Ластоўскі. – Кантора была ў запушчаным стане і на першы погляд рабіла ўражанне складу макулатуры, якая, у постаці ўсякіх газет, была звалена каля сцен і сторшылася на паліцах стаянённай дашчанай шафы. Наганялі нуду даўно не аднаўляныя і спрадвечу не апыляныя сцены. Паветра было прасычана кіслай вільгаццю, дымам ад жалезнай печкі, на якой пякліся прамочаныя наскрозь учора звечара чысць камашы..." [3, с. 197–198]. Вось у такіх неспрыяльных кватэрных варункх і жыў Янка Купала.

Тагачасная Вільня была правінцыйным горадам, які мала чым вылучаўся сярод іншых беларуска-літоўскіх гарадоў. Аднак руская рэвалюцыя 1905 года надала новае жыццё старадаўняй сталіцы Вялікага Княства Літоўскага. Вільня паступова робіцца цэнтрам культурнага жыцця многіх народаў, у тым ліку і беларускага. Узнікаюць навуковыя таварыствы: на пачатку – польскае, крыху пазней – літоўскае, беларускае (у 1918 годзе), а таксама ідзе гаворка пра аднаўленне Віленскага ўніверсітэта, які, кажучы словамі Янкі Купалы, будзе ўваскросаны ў 1919 годзе.

З гэтай нагоды Янка Купала змясціў на старонках "Нашай нівы" артыкул "Уваскрашэнне польскага ўніверсітэта ў Вільні", у якім пісаў: "77 год была Вільня сіратою, уздыхаючы па тых светлых часінах, калі яе ўніверсітэт кіпеў мудрым жыццём, калі даваў ён і Польшчы, і цэламу свету мудрых і слаўных людзей, як напр<ыклад>, Адам Міцкевіч, Снядэцкі, Лелявель і шмат іншых. <...>

Мы ведалі, што Вільня – гэта спрэчны горад, на каторы тры дзяржавы заяўляюць свае правы – гэта Польшча, Літва і Беларусь, – адзначаў Купала. – І вось, не ўваходзячы сёння ў разбор таго, хто мае больш правоў на "грод Гэдыміна", мы скажам толькі, што Віленскі Батараўскі Універсітэт павінен і абавязан здаволіць духоўныя і культурныя патрэбы гэтых усіх трох народаў: палякаў, літвінаў і беларусаў" [1, с. 56].

На пачатку XX стагоддзя ў Вільні пачынаюць выходзіць шматлікія газеты і часопісы на нацыянальных мовах: 9 на польскай, 9 на ідыш, 6 на літоўскай і 2 на беларускай мове – "Наша доля" і "Наша ніва".

Найбольш актыўным і ўплывовым ў Вільні з’яўляецца польскі нацыянальны рух. Узнікаюць шматлікія польскія выданні, агульнай колькасцю каля 80 назваў, у тым ліку і літаратурныя – “Kurjer Litewski” і часопіс “Ruch Literacki”, які рэдагуе Чэслаў Янкоўскі.

Разнастайнае і шматграннае культурнае жыццё Вільні ўцягнула ў свой вір і Янку Купалу. Ён навязвае сяброўскія кантакты не толькі са сваімі аднадумцамі – славытымі беларускімі адраджэнцамі, але і з прадстаўнікамі іншых нацыянальных культур, найперш польскай, якая ў чужой моўнай абалонцы выяўляе ўсё ж сваю мясцовую, ці, як тады казалі, тутэйшую, сутнасць. Большасць так званых “тутэйшых палякаў” вельмі прыхільна ставіцца да беларускага нацыянальнага руху.

У 1909 годзе ўзнікае ў Вільні арыгінальная літаратурна-вадэвільная група “Банда”, якая засноўвае ўласнае выданне кварталнік “Żórawce”. У прадмове да першага нумара Ежы Янкоўскі параўноўвае маладых творцаў з журавамі, якія вылецелі са сваіх гнёздаў, падкрэпліваючы, што “ёсць сярод нас пералётныя спадарожнікі і ёсць тутэйшыя журавы – сыны польскай і літоўскай зямлі”.

Янка Купала быў знаёмы са стваральнікамі гэтага ўнікальнага часопіса. У яго былі прызныя адносіны з Е. Янкоўскім., які ў 1909 годзе ў часопісе “Przegląd Krajowy” змясціў артыкул “Песняры маладой Беларусі” (№ 7, 31.08 і № 8 16.09) “Яснавалосае хляпчанё павінна было прайсці жорсткую школу аграмадзвання і перажыць палітычнае пекла, якое не гарманіравала з яго лагоднымі, светлымі схільнасцямі, і выснуць у марах сваю нацыянальную песеньку”, – пісаў пра Янку Купалу ў гэтым артыкуле Е. Янкоўскі.

Добра ведаў наш класік і яшчэ аднаго вядучага аўтара часопіса “Żórawce” – польскага кампазітара і дырыжора Людаміра Міхала Рагоўскага (1881–1954), які ў 1909–1911 гадах працаваў у Вільні. 23 чэрвеня 1910 года Купала падарыў Рагоўскаму сваю кнігу “Адвечная песня” з надпісам “Вяльможнаму п. Л.М. Рагоўскаму ў знак глыбокай пашаны і шчырага прызнання прац, прысвечаных росквіту беларускага мастацтва”, а ў 1911 – падпісаў і кнігу “Гусяр”, на якой быў наступны дарчы надпіс: “Кампазітару Л.М. Рагоўскаму ў знак сапраўднага прызнання прац яго, прысвечаных развіццю беларускага мастацтва. Ад шчырага сэрца ахвярую. Янка Купала. Пецярбург. 27.IV.1911 г.” [2, с. 358–359].

Людамір Рагоўскі напісаў музыку да славутага купалаўскага верша “А хто там ідзе?”, якая ўпершыню была выканана 12 лютага 1910 года. У 1911 годзе Л. Рагоўскі пакінуў Вільню і выехаў у Парыж. Дарчы надпіс на кнізе “Гусяр” сведчыць, што Рагоўскі перад ад’ездам наведваў Пецярбург, дзе сустракаўся з Купалам.

Надзвычай папулярнай у тыя часы ў Вільні была дзейнасць, звязанага з “Zórawcami” сатырычнага кабарэ “Ах”, якім кіравалі Міхал Мінкевіч і Станіслаў Богуш-Сестраньцэвіч. На яго прадстаўленні прыходзіла глядзець уся тагачасная Літва. Асаблівае значэнне меў тэатр і ў творчым лёсе Янкі Купалы, што яскрава засведчылі яго драматычныя паэмы і п’есы.

Беларускае грамадства на пачатку ХХ стагоддзя сумавала па тэатральных відовішчах. Пра гэта сведчыць колькасць аматарскіх тэатральных гурткоў, якія існавалі на той час на Беларусі. Былі гэта як элітарныя (Э. Ажэшкі ў Друскеніках ці Радзівіла ў Нясвіжы), так і менш вядомыя самадзейныя трупы – у Наваградку, Лідзе, Полацку, Магілёве, Віцебску, Гомелі. Яны абуджалі ўсеагульную зацікаўленасць і прызнанне.

У Вільні таксама засноўваецца Беларускі музычна-драматычны кружок, які ладзіць розныя прадстаўленні і арганізуе святкаванне нацыянальных святаў. Адно з гэтых мерапрыемстваў апісаў Янка Купала ў сваім артыкуле “Святкаванне Купалы ў Вільні” надрукаваным ў 1912 годзе ў “Нашай ніве”. Вось як гэта было: “Вечарам 23 чэрвеня ўсе ўчаснікі забавы і ваенная музыка былі ўжо на Антаколі, дзе расселіся ў дзвюх грамадных барках і ў чаўнах і паплылі Віліяй праз увесь горад аж да лесу “Закрэт”. Баркі і чаўны былі ўсе ўбраны ў зелень і абвешаны рознакалёрнымі ліхтарнічкамі. Музыка іграла праз усю дарогу пугальныя і беларускія музыкальныя творы, і праз усю дарогу ўчаснікі пускалі па Віліі вянкi з запаленымі свечкамі, а такжа пускалі феерверкі і палілі бенгальскія агні. Дзесяткі тысяч народу высыпалі па абодва бакі Віліі-ракі і любаваліся гэтым нявіданымі і найпрыгажэйшым у свеце відавiскам” [1, с. 25].

Існаваў у тыя часы ў Вільні і прафесійны тэатр высокага выканаўчага ўзроўню. Гэта была трупа славуатай Нуны Младзеёўскай. У рэпертуар свайго тэатра яна ўключыла творы, звязаныя з мясцовай гісторыяй і з падзеямі, што адбываліся на землях былога ВКЛ. Большасць з іх, як да прыкладу, міцкевічаўскія “Дзяды” (дарэчы, пастаўленыя тут упершыню), раней знаходзілася пад забаронай, таму ўжо сам факт іх пастаноўкі абуджаў свабодалюбівыя памкненні, жывіў мясцовы патрыятызм.

Пераехаўшы ў Вільню, Янка Купала шчыра і моцна захапіўся тэатрам. Пра гэта сведчыць, у прыватнасці, купалаўскі верш “Снег”, надрукаваны ў снежні 1909 года ў “Нашай ніве”. Твор меў падзагалавак “Па Пшыбышэўскім”, які пазней быў зняты падчас публікацыі верша ў выданнях савецкага часу. Нагодай для напісання твора, як успамінаў В. Ластоўскі, стаў прагляд спектакля ў Віленскім польскамоўным тэатры паводле драмы С. Пшыбышэўскага “Снег”.

“Я добра памятаю той вечар, калі быў напісаны гэты верш, – згадвае В. Ластоўскі. – Было гэта позняй восенню. Выпаў першы глыбокі белы снег. Мяккі, пушысты і цёплы. Мы, я і Палуян, сядзелі ў мяне дома. Было ўжо па

12-й гадзіне вечара. С. Палуян і Я. Купала, як мы тады казалі, “выбіраліся ўжо ў вырай” – меліся выязджаць з Вільні. Выязджаць, шукаючы залатога руна асветы, каб вярнуцца з часам волатамі ў дзедзіне творчасці. С. Палуян і я непакоіліся, што Я. Купала меў некаторую склоннасць да “шклянога бога”. У гэты момант увайшоў Я. Купала, румяны, паводле ўсіх азнак пад знакам Вакха. Пачалося таварыскае казанне. Я. Купала сеў у куце за сталом і маўчаў. На ніякія нашы закіды не адказваў, толькі нешта крэмзаў на пакомканай паперцы алоўкам. Калі мы вычарпалі ўсе свае аргументы і прымоўклі, Я. Купала сказаў: “А цяпер паслухайце, хлопцы”. І прачытаў свой верш “Снег”. Цяпер, паражаныя характэрам верша, мы змоўклі – усе нашы аргументы былі разбіты. Аказалася, што Я. Купала быў таго вечара ў тэатры, у якім ігралі Пшыбышэўскага “Снег”. Мастацтва і прырода ўтварылі настрой, рэшта дапоўніў творчы геній аўтара” [3, с. 201].

Паводле складу свайго паэтычнага таленту Янка Купала быў бліжкім да тэарэтычных асноў сімвалізму. Яго паэтычная мова яго экспрэсія ў вершах “Снег” (1909), “З недацвэтаў” (1911), “Хохлік” (1911), паэмах “Сон на кургане” (1910), “На куццю” (1911) і некаторых іншых творах таго часу, з аднаго боку, заснаваныя на традыцыйнай нацыянальна-фальклорнай сімволіцы, а з другога – вызначаюцца алюзіяй шматзначнасцю, ускладненай метафарычнасцю, а часам і проста лагічна-сэнсавай цьмянасцю.

Творы гэтыя прамаўляюць найперш не да розуму, а да пачуцця, патрабуюць не столькі разумення, колькі суперажывання, эмацыянальнага судакранання. Яны, у прыватнасці, сведчаць аб тым наколькі эстэтычна значным аказаўся плён купалаўскага побыту ў Вільні.

Літаратура

1. Купала, Я. Поўны збор твораў : 9 т. / Я. Купала. – Т. 8 : Артыкулы, нататкі, выступленні. Калектыўныя творы. – Мінск : Маст. літ., 2002. – 462 с.
2. Купала, Я. Поўны збор твораў : 9 т. / Я. Купала. – Т. 8. Кн. 2 : Дапаўненні да папярэдніх тамоў; Летапіс жыцця і творчасці; Дадатак. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 414 с.
3. Ластоўскі, В. Выбраныя творы / В. Ластоўскі ; уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. – Мінск : Бел. кнігазбор, 1997. – 512 с.